

ANDREJ TUMPEJ – »STARI BALKANEC« IN SLOVENSKI SCHINDLER IZ BEOGRADA

---

*Andrej Tumpej, slovenski redovnik lazarist, organizator in urednik, se je rodil 29. novembra 1886 v Lovrencu na Dravskem polju malemu kmetu Jakobu in Tereziji, roj. Kozoderec. Umril je 5. marca 1973. leta na Čukarici v Beogradu. V spominu mnogih bo ostal njegov popularni vzdevek »stari Balkanec«, kakor se je tudi sam rad imenoval. V zgodovino se je trajno zapisal z izjemno odločnim značajem neverjetno požrtvovalnega misijonarja in gorečega katoliškega duhovnika, ki je zbujal občudovanje in spoštovanje vseh, ki so ga poznali ali z njim sodelovali. V slovenski javnosti pa je manj znan kot eden od slovenskih pravičnikov, ki so med drugo svetovno vojno pomagali reševati Jude. To njegovo humano delovanje je bilo predstavljeno tudi na letošnjem znanstvenem srečanju ob mednarodnem dnevu spomina na žrtve holokausta, ki ga je v mariborski Univerzitetni knjižnici organizirala Sinagoga Maribor. Na srečanju je bil slovenski javnosti prvič predstavljen dokumentarni film **Tri obljube: zgodba o beograjskih Kalefih**, v kateri nastopa tudi Andrej Tumpej.*

Osnovno šolo je obiskoval v rojstnem kraju, gimnazijo pa v Mariboru (1899–1900), v Ljubljani (1900–1905) in v Gradcu (1905–1907), kjer je pri lazaristih študiral bogoslovje (1907–1911). V Gradcu je bil tudi posvečen v duhovnika. Kmalu je bil imenovan za prof. verouka na katoliški gimnaziji v Carigradu (1912–1914), ki so jo vodili francoski lazaristi. Mladi duhovnik je tam iz prve roke spoznal pravoslavno in muslimansko versko izročilo in postal globoko prepričan ekumenist. Bil je fasciniran nad Carigradom in je pogosto razmišljal o tragediji razdora med kristjani. Tik pred prvo svetovno vojno se je vrnil v domovino in v Ljubljani prevzel vodstvo Dijaškega doma, kjer je vzgajal fante, ki so obiskovali državno gimnazijo z namenom, da postanejo misijonarji – lazaristi. Med prvo svetovno vojno je sodeloval pri osamosvojitvi lazaristov v jugoslovanski provinci. Po vrnitvi v Slovenijo se je veliko posvečal organiziranju Misijonske mašne družbe (ta je bila ustanovljena leta 1916) in Misijonske zveze (ta je med leti 1918–1945 izdajala Misijonski koledar, ki je bil namenjen širjenju misijonske misli in je prinašal nabožne tekste in poročila o misijonarstvu), kar je pripeljalo do ustanovitve Misijonišča v Grobljah pri Domžalah, kjer je nastalo pomembno misijonsko središče s tiskarno in založbo Sij. Med leti 1918–1926 je Andrej Tumpej izdajal in urejal Misijonski kol in med leti 1923–1926 še list Katoliški misijoni. Andrej Tumpej je bil v stalnih stikih s Slovenijo tudi potem, ko jo je praktično za vedno zapustil in je deloval v drugih delih predvojne Jugoslavije. Pisal in objavljajl je članke v Misijonskem kolu in v knjigah (Peti katoliški shod, 1. Slovenski misijonski tečaj, Diaspora).

»Stari Balkanec« poln načrtov in odločnih dejanj

Težišče vsega Tumpejevega dela pa je bilo vendarle na Balkanu. Sam je namreč izjemno cenil prvega mariborskega škofa Antona Martina Slomška in se je ogrel za njegovo idejo »zedinjenja kristjanov«. Zato je z velikim veseljem odšel med pravoslavne kristjane in na povabilo škofa Gnidovca je leta 1926 postal župnik v Bitoli. Začel je aktivno delovati na ekumenskem področju in bil s svojim zgledom primer sodelovanja med katoliki in pravoslavci. Veliko je prepešalil med makedonskimi kraji, mesti in vasmi, odhajal pa je tudi na Kosovo in v Metohijo. Večkrat se je znašel na težko dostopnih krajih, v katerih je ljudem oznanjal krščanski nauk in opozarjal na medsebojno sodelovanje in spoštovanje. Po bogatem misijonarskem delu v Makedoniji se je leta 1929 znašel na novi župniji na Čukarici v Beogradu, kjer je bil do leta 1945. V Beogradu je bilo njegovo najbolj plodno življenjsko obdobje, saj je med drugim zgradil zdajšnjo čukariško katoliško cerkev in jo posvetil slovanskima misijonarjema Cirilu in Metodu. V cerkvi je namestil tudi njuna kipa, ki jih je dobil pri lazaristih v župniji sv. Jožefa nad Celjem, kamor ju je dal postaviti mariborski škof Anton Martin Slomšek. Poleg cerkve na Čukarici je Andrej Tumpej zgradil še župnišče in dvorano. Bil je poln življenja in izjemno aktiven na kulturnem področju. Zato ne preseneča, da je organiziral gledališko skupino, pevski in tamburaški zbor in k sodelovanju pritegnil veliko mladih. Skupine so z izbranimi programi pogosto nastopale v novi dvorani in navduševale številne obiskovalce. Kronisti navajajo, da »se je takrat v novi čukariški župniji začela prava pomlad, ki je prinašala vernikom veliko duhovnega veselja in

tolažbe«¹. Župnik Andrej Tumpej je v mladi župniji na Čukarici veliko hodil med ljudmi, blažil njihove socialne in človeške stiske, pomagal pri premagovanju vsakdanjih tegob in sodeloval pri vzgoji mladih ljudi. Bil je priljubljen pri ljudeh, ki so ga cenili in spoštovali zaradi njegove močne volje in trdnega značaja. Vedno in povsod je rad pomagal vsem, ki so bili pomoči potrebni. In to se je najbolj izkazalo v času nemške okupacije med leti 1941–1945, ko je tudi sam veliko pretrpel zaradi nacističnega preganjanja.

Reševal je beograjske Jude

Andrej Tumpej je bil humano predan vsem ljudem tudi v težkih časih nemške okupacije Jugoslavije med leti 1941–1945. Takoj po okupaciji so Nemci osnovali posebno upravo, ki je dobila nalogo »rešiti judovsko vprašanje« do končne likvidacije. Začelo se je s popisom in zaplenbo njihove lastnine, streljanjem moških in kasneje žensk in otrok, ki so jih deloma morili v posebnih plinskih tovarnjakih. Judi so v paniki iskali način, da se izognejo nevarnostim in deportacijam. Nekateri so bežali v Albanijo, drugi v Dalmacijo in v hribe, večina pa je ostala v Beogradu in poskušala najti druge izhode iz težkega položaja. Le malo ljudi je imelo dovolj poguma, da so pomagali Judom. Pomoč Judom je bila namreč strogo prepovedana in na velikih razglasih je bilo celo objavljeno opozorilo o strogem kaznovanju vsakega državljana, ki bi jim nudil zavetišče. Eden tistih, ki so kljub temu Judom nudili vso pomoč, je bil Andrej Tumpej. Brez obotavljanja je pomagal **Antoniji Kalef** in njenima hčerka **Matildi** in **Raheli**. Vedel je, da krši zakon, saj je bilo vsakomur prepovedano pomagati judovskim družinam. Tumpej je zbral veliko poguma in začel ponarejati dokumente in to na osnovi dokumentov neke sorodnice iz Slovenije s priimkom Ograjenšek. Mama Antonija Kalef je postala Antonija Ograjenšek, hčerka Matilda je dobila ime Lidija, Rahela pa Breda. S tem je trem Judinjam rešil življenje, saj so s ponarejenimi dokumenti živele v Beogradu. Preselile so se v drugo četrt, saj je bil *Dorčol*, kjer so do tedaj živele, judovska četrt in nekakšen geto, kjer so se policijske racije vrstile vsak dan. Zelo nevarno je bilo zlasti oktobra in novembra 1941, ko so potekale velike deportacije beograjskih Judov v *Sajmište* ali tkim. *Judenlager Zemlin*. Takrat so se zatele k župniku Tumpeju in tam v njegovi župniji našle zatočišče in uteho. Kot piše o njegovi vlogi pri reševanju Judov **Miriam Steiner Aviezer**, to še ni bilo vse, saj je »oče Andrej« pomagal še dvema judovskima dekletoma – sestrama, katerima je preskrbel lažni izkaznici, po katerih sta bili Srbkinji. Dekleti sta se prijaviili za službo v Nemčiji in bili na žalost na železniški postaji prepoznani. Bili sta strahotno mučeni in sta v trenutku slabosti odkrili ime človeka, ki jima je pomagal. Upali sta, da jima bo to pomagalo rešiti življenje, kar pa se ni zgodilo, saj sta bili obe ustreljeni. Župnika Tumpeja so aretirali in zasliševali, saj so hoteli izvedeti, komu vse je še dal lažne dokumente. Kljub strašnemu mučenju ni izdal družine Kalef. Ker zoper njega niso imeli dokazov, so ga iz zapora izpustili. Od težkega mučenja si ni nikoli opomogel. **Breda Kalef** se spominja, da »sta z mamo in sestro ostali dobesedno na ulici. Tedaj sem spoznala, kaj se pravi, če imaš tako pogumno in plemenito mater. Oče je bil v bolnišnici, kasneje so ga z drugimi bolniki odpeljali v taborišče, naravnost v plinsko celico. Stradale smo, še posebno mama. Če smo imele malo kruha, je šel en zalogaj sestri, en zalogaj meni, večkrat ni bilo več za mamo. Vedele smo, da bomo zdržale, le če bomo uspele prenašati lakoto, zimo in če spremenimo ime«². In tako se je mama Antonija Kalef obrnila na župnika Tumpeja, ki je vse tri brez obotavljanja sprejel in jim kljub grožnjam s smrtjo zaradi pomoči Judom nesebično pomagal, da so vojno preživele. »Od zdaj se ne pišete več Kalef. Vaš priimek je Ograjenšek. Vi, gospa Kalef, ostanete s svojim slovenskim imenom Antonija, hčerki pa morata spremeniti ime. Matilda bo od zdaj Lidija, Rahela pa Breda.« S tem hrabrim dejanjem je postal »oče Andrej« njihov večni rešitelj. Družina Kalef je ostala vse življenje v prijateljskih odnosih z župnikom Andrejem Tumpejem. Rahela Kalef je v znak hvaležnosti tudi po končani vojni zadržala ime Breda. Postala je primadona beograjske opere in je velikokrat javno omenjala pogum in humanost rešitelja Andreja Tumpeja. Na njen predlog je bil leta 2001 Andrej Tumpej razglašen za **pravičnika** med narodi. »Tako sem jokala, ko sem slišala, da bo postal pravičnik, tako sem bila srečna. To je bila po svoje mora na moji duši, vsa leta sem imela občutek, da nisem storila dovolj. Docela se mu seveda ne moremo nikoli oddolžiti, tole malenkost pa smo za njegov spomin vendarle lahko storili«, je povedala Breda Kalef³. Do podelitve naziva »pravičnik med narodi« je prišlo po intervenciji nečaka Stanka, ki je leta 1998 po TV po naključju spremljal pogovor s pisateljico

¹ Andrej Tumpej, rokopisno gradivo, zasebni arhiv Andreja Tumpeja iz Zg. Hajdine.

² Miriam Steiner – Aviezer, Pravičniki med narodi – Slovenci, v: *Zgodovina v šoli, pouk zgodovine o holokavstu*, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana 2010, 2–16.

³ Jure Aleksić, Še en slovenski Schindler, *Mladina*, št. 21, 28. 5. 2001.

Miriam Steiner Aviezer. Ta je med drugim govorila o Zidu pravičnikov. Glede na dobroto, ki jo je »oče Andrej« pokazal med vojno, se je sorodnikom zdelo pošteno, da bi bil tovrstne posthumne zahvale deležen tudi njihov stric Andrej. Z njegovimi dobrimi deli so seznanili izraelsko vlado in nato sta minili še dve polni leti, preden je prišlo uradno obvestilo iz Izraela, da bodo v duhovnikovo čast priredili posebno slovesnost, po kateri bo Andrej Tumpej postal član velike družine »pravičnikov med narodi«. Dobri »oče Andrej« si je vedno želel obiskati sveto mesto Jeruzalem in tudi zaradi tega so bili sorodniki zelo zadovoljni, da bo poslej tudi njegovo ime sredi Jeruzalema z vsemi častmi še dolgo pričalo o vsem, kar je v človeštvu dobrega⁴.

Od Smedereva, Skopja, Banata in nazaj v Beograd

Med letoma 1948–1963 je Andrej Tumpej služboval v Smederevu, ob potresu leta 1963 je šel v Skopje in tam ostal do upokojitve leta 1971, ko se je vrnil v Beograd. Tam je 5. marca 1973 leta na Čukarici tudi umrl. Veljal je za izjemno ekumenskega človeka, bil je zavzet z delom, močno angažiran med ljudmi, katerim je enostavno pomagal, ko so bili pomoči potrebni. Odlikovala ga je neverjetna energija, saj je pogosto potoval po Srbiji, bil je v Vojvodini, na Kosovu, občasno je rad odšel tudi v Makedonijo in celo v Banat. Vedno je izpostavljala ekumenski duh in bil zgled pravega kristjana, ki se je vedno znova želel razdajati za druge. Rad je maševal za ljudi tudi po kapelah in jim delil svete zakramente. V zadnjih letih svojega življenja, ko se mu je že vidno poznala starost, ni mogel več opravljati župnijskih in misijonskih del. Takrat je postal hišni župnik Družbe usmiljenih sester v Skopju. V tem mestu je delal tri leta, nato pa še dve leti v Beogradu, kjer so mu moči še vedno toliko služile, da je lahko daroval svete maše. Kot vedno in povsod v bogatem in razgibanem življenju, je bil Andrej Tumpej poln dobre volje in veselja do življenja tudi v zadnjih letih življenja. Rad je pripovedoval o misijonarskih doživetjih in prijateljskih stikih s pravoslavni brati po Balkanu in se spominjal dobrih del v korist ljudi. Sicer pa je bil zanj značilen tudi življenjski humor, s katerim je lažje premagoval vsakdanje skrbi. Bil je iskri in marsikdaj je rad pisal o čisto vsakdanjih tegobah. V nekem pismu iz leta 1968 med drugim piše »dragim slovenskim tovarišicam« in v njem opozarja, da »smo rajši izbrali izraz tovarišica kot pa sestrinstvo in tako je tudi v tem nastal neke vrste ekumenizem in se nekako lajdamo, dokler smo skupaj. Tudi se pri nas zato ženske kregajo samo v hiši in na dvorišču, dedci pa v politiki in po kajtnogah, da ni preveč drenja in gužve. Najrajši se imamo, ko smo daleč narazen«. Ali pa dovtip na račun enega od povojnih slovenskih politikov Mihe Marinka: »Mi Slovenci si tudi zdaj lahko izbiramo: imamo dva Mihota, eden v Ameriki, eden v Ljubljani. Pa ju imamo kar radi, ker si sama vsak na svoj način služita svoj kruh – Miha Krek in Miha Marinko. Čeprav drugi Marinko je še precej svoboden in se mu je zadnjič zaluštalo, da bi zletel malo po svetu, kakor je zdaj za take narodne heroje moda. Pa so ga poslali, da je odletel v Mongolijo delat neke trgovinske pogodbe. Radio ga je zelo pohvalil, kako ugodne pogodbe so se mu tam posrečile, ni pa nič povedal, kaj bomo Mongolom prodajali in kaj pri njih kupovali. Najbrž pičjega mleka ne, ker ga tudi tam nimajo. Tam zelo obrajtajo kobile. Pa se bomo tega navadili in bomo začeli gojiti kobile, seveda krotke, da ne bodo prehudo ritale, če jih bomo molzli z žrebeti. Kako bomo pa kupljeno ali prodano robo tja spravljali, tudi še ne vemo. Najbrž po luftu ne, ker ne bo tako dragocena ...« In še marsikaj šaljivega je prišlo izpod njegovega peresa o socialističnem vsakdanjiku nekdanje Jugoslavije.

Bil je pravičen človek ...

Dobro leto pred smrtjo je »oče Andrej«, kot so ga radi klicali njegovi župljani, hudo zbolel. Sestre, ki so mu stregle, so vedele povedati, da je ohranil globoko vero v boga in da je bil še posebej zvest božji materi Mariji. Pred smrtjo je veliko molil in z rožnim vencem v rokah je tudi sklenil bogato življenjsko pot. Od umrlega »očeta Andreja« so se številni verniki, duhovniki, prijatelji in znanci poslovili v mrliški vežici na Čukarici. Tam se je od njega poslovil vizitator Stanko Žakelj. Pogrebna maša za pokojnim je bila v njegovi cerkvi na Čukarici in jo je vodil ljubljanski pomožni škof dr. Stanislav Lenič. Z njim je somaševalo 12 duhovnikov, med njimi

⁴ Ibid. Sorodniki se Andreja Tumpeja spominjajo kot izjemno širokega in modrega človeka, polnega vulkanske energije in pozitivnega humorja, vsestransko aktivnega in vsestransko požrtvovalnega. »V njem je vse migalo, za otroke je imel po žepih vedno pripravljeno skorjo kruha ali kak sadež. Iz svoje duhovniške žepnine mu je kljub njeni mizernosti uspelo najti fičnike, da je pomagal sponzorirati učno pot nekaj posebej nadarjenih študentov. Pod njegovo streho se je našel prostor za vsakogar. Po velikem potresu je šel na lastno željo v Skopje in tam ostal vse do upokojitve leta 1971, ko se je vrnil v Beograd, kjer je daroval svojo biserno mašo«. Bil je izjemno zaveden Slovenec in tudi predan Jugoslovan, njegova največja želja pa je bila najti način, kako vendarle pomiriti Srbe in Hrvate. Globoko je bil navezan na Balkan.

tudi msgr. Alojz Turk, dr. Lujo Česlar in kasnejši župnik na Čukarici Janez Smolič. Pogrebne maše se je udeležilo tudi veliko pravoslavnih vernikov in njihovih duhovnikov, med njimi Džuro Berendžija, včasih kurat v beograjski splošni bolnici. Poslovilni nagovor je imel ljubljanski pomožni škof dr. Stanislav Lenič, ki je o »očetu Andreju« med drugim povedal: »Kakor so ob Jezusovi smrti njegovi znanci gledali od daleč, kot pravi evangelij, gledali za njim in klicali: 'Ta človek je bil pravičen!' – tako, glejte, tudi mi danes gledamo za našim dragim sobratom Andrejem. Mislim, da vsi, ki smo ga poznali v dno njegove duše, lahko zakličemo: 'Tak človek je bil pravičen'.«. Na kratko je orisal Tumpejevo življenjsko, duhovniško in misijonarsko pot in med drugim poudaril, da »je bil duhovnik z vsem srcem, z vsem žarom svojega srca je skušal služiti na najboljši način svojemu Bogu in svojim bratom. Lahko bi rekli, da je prehiteval čas. Vemo, da je mnoge ideje, ki nam jih je prinesel zadnji koncil, on že dolga leta zastopal. V njem je bil duh pravega bratstva, duh ekumenizma, saj se je tako zelo skušal zblížati z našimi pravoslavnimi brati. Ves žareč nam je v svojih razgovorih pripovedoval o svojih prijateljih, ki jih ima med pravoslavnimi brati«. V imenu župnije Čukarica se je na pogrebni maši od pokojnega Andreja Tumpeja poslovil župnik Janez Smolič in poudaril njegove zasluge za ustanovitev in razvoj te beograjske katoliške župnije. Po maši so krsto pokojnika odnesli na pokopališče na Čukarici, kjer so ga pokopali v grobu poleg duhovnika Riharda Zajca. Ob odprtem grobu se je od njega še zadnjič poslovil msgr. Alojzij Turk, ki je s Tumpejem dolgo sodeloval v Makedoniji. Orisal je življenje in delo »očeta Andreja« in izpostavil njegovo izrazito ekumensko naravnost. Poudaril je tudi njegovo vlogo in pomen pri razvoju župnije na Čukarici, pri izgradnji cerkve in župnišča, pri delovanju na kulturnem področju in razdajanju za mlade. Ni se mogel izogniti težkim medvojnim letom, ko je Andrej Tumpej pomagal vsem trpečim ljudem, reševal je druge in pri tem pozabljal celo na lastno varnost in je večkrat tvegalo svoje življenje. Spomnil je na bogato Tumpejevo delo v Bitoli, Kosovski Mitrovici, Uroševcu, Skopju in Smederevu. V beograjski nadškofiji je požrtvovalno deloval 32 let, v skopski pa 18 let. Kar 68 let je bil član redovniške skupnosti lazaristov. Po Turkovem nagovoru so se od Andreja Tumpeja pogrebci poslovili s pesmijo »Marija, mati moja«.

Andrej Tumpej je veljal za izjemno širokega in modernega človeka, polnega energije in pozitivnega razmišljanja. Bil je neverjetno aktiven in požrtvovalen na mnogih področjih, rad je delal za otroke in pomagal nadarjenim študentom, da so prišli do želene izobrazbe. Veliko je delal za premagovanje socialnih stisk ljudi in mnogim pomagal pri premagovanju vsakdanjih skrbi. Vzorno je skrbel za svojo župnijo in razvijal ekumenski duh sodelovanja vseh ljudi, ne glede na veroizpoved. Zanj so bili vsi ljudje bratje in sestre.

Dr. Marjan Toš, Sinagoga Maribor,
Referat je bil pripravljen v okviru simpozija *Vsako leto eno ime* (projekt *Šoa – spominjajmo se*), januar 2012